

**Mučenje, maltretiranje i disciplinski postupci u kaznenopopravnim
ustanovama u Bosni i Hercegovini**

**Ocjena stanja ljudskih prava u kaznenopopravnim ustanovama u Bosni i
Hercegovini**

Januar 2011. godine

„Stepen civilizacije jednog društva procjenjuje se promatranjem njegovih zatvora.“

Fjodor Dostojevski

Sadržaj

Sažetak.....	1
Poglavlje I. Uvod.....	2
1. Okolnosti nastanka izvještaja	2
2. Metodologija rada	3
Poglavlje II. Prikaz zatvorskog sistema u Bosni i Hercegovini	3
Poglavlje III. Mučenje i maltretiranje	4
1. Mučenje i fizičko maltretiranje od strane zatvorskog osoblja	4
1.1. Norme i standardi ljudskih prava.....	4
1.2. Opći prikaz	5
Primjer fizičkog zlostavljanja iz prakse: Neredi u Banjoj Luci	8
1.4. Žrtve psihičkog nasilja	9
2. Profesionalnost zatvorskog osoblja	11
2.1. Međunarodne i domaće norme i standardi	11
2.2. Opće primjedbe.....	11
3. Nasilje među zatvorenicima.....	12
3.1. Međunarodni standardi za zaštitu ljudskih prava	12
3.2. Opće primjedbe.....	12
3.3. Odgovor zatvorske uprave i okolnosti	13
Poglavlje IV. Pritužbe i disciplinski postupci.....	14
1. Postupak po pritužbama i pravni lijekovi u slučajevima maltretiranja.....	14
1.1. Međunarodni standardi za zaštitu ljudskih prava	14
1.2. Napomene u vezi sa postupcima po pritužbama.....	14
2. Disciplinski postupak.....	15
2.1. Međunarodni standardi i standardi u BiH.....	15
2.2. Postupak	16
2.3. Upućivanje u samicu.....	16
3. Mjere prinude i primjena mjera prinude	17
1.1.1. Zaključci.....	17
Poglavlje V. Komunikacijski kanali.....	17
1. Komunikacija unutar strukture zatvorskog osoblja	17
2. Kanali komunikacije sa zatvorenicima	18
Poglavlje VI. Zaključci i preporuke	18
1. Završna riječ.....	18
2. Preporuke	19
2.1. U svrhu sprečavanja maltretiranja	19
2.2.1. U svrhu poboljšanja disciplinskih postupaka i postupaka po pritužbama	20
Prilozi.....	21
A. Metodologija rada.....	21
B. Kontrolna lista metodologije rada za posjete zatvorima	23
C. Upitnik.....	26

Sažetak

U sektoru pravosuđa BiH, izvršenje krivičnihopravnih sankcija ključna je komponenta prilikom ocjenjivanja ukupnog rada tog sektora, efikasnosti i poštivanja međunarodnih standarda za zaštitu ljudskih prava. Osim toga, efikasan i pouzdan sistem izvršenja krivičnihopravnih sankcija osigurava poštivanje pojedinačnih prava osoba na izdržavanju kazne, sigurnosti javnosti, te povećava povjerenje građana u pravosudni sektor u cjelini. Zbog toga je Organizacija za sigurnosti i suradnju u Evropi, Misija u BiH (Misija), uvrstila vršenje procjene zatvorskog sistema u svoj program praćenja rada sektora pravosuđa.

Iako praćenje rada zatvorskih institucija u BiH od 2008. godine obuhvata niz aspekata, **u ovom izvještaju Misija se bavi navodima mučenja, maltretiranja i korištenja disciplinskog postupka**, koji nisu u skladu sa propisima. Takvo praćenje, zajedno sa drugim aktivnostima zagovaranja zatvorskih reformi, čini dio šireg napora u uspostavi Nacionalnog preventivnog mehanizma, u skladu s Opcionim protokolom uz Konvenciju protiv mučenja, kao i u svrhu pružanja podrške što skorijoj provedbi Strategije za reformu sektora pravosuđa u BiH.

Ovaj izvještaj sastoji se od šest poglavlja. U uvodnim poglavljima daju se šire okolnosti bavljenja Misije pitanjima vezanim za kaznenopopravne ustanove i metodologije praćenja, kao i opći prikaz zatvorskog sistema u BiH. U sljedećem poglavlju govori se o standardima i navodima mučenja i maltretiranja, te se pokrivaju pitanja, kao što su postupanje i profesionalnost zatvorskog osoblja i nasilje među zatvorenicima. U IV. poglavlju ispituju se žalbe zatvorenika i disciplinski postupci, zbog važne veze između njih i sprečavanja maltretiranja. U V. poglavlju ispituju se komunikacijski kanali između zatvorskog osoblja i između zatvorskog osoblja i zatvorenika.

Na kraju, VI. poglavlje sadrži preporuke upućene direktorima zatvora, upravama i relevantnim ministarstvima. Ove opsežne preporuke obuhvataju osiguravanje adekvatnih programa za postupanje prema zatvorenicima, do mijenjanja neefikasnih mehanizama za pritužbe i žalbe. Cilj preporuka je da smanje faktore koji doprinose nasilju nad zatvorenicima od strane zatvorskog osoblja, kao i nasilju među zatvorenicima:

- Prenatrpanost zatvora;
- Nedovoljan broj zatvorskog osoblja, posebno čuvara;
- Neprofesionalnost osoblja, posebno čuvara;
- Nepostojanje efikasnih mehanizama za pozivanje počinitelaca na odgovornost i njihovo nepoznavanje;
- Nekorištenje i nepovjerenje u mehanizme za pritužbe;
- Nepostojanje adekvatnog liječenja ovisnosti o drogama;
- Nepostojanje tretmana i aktivnosti, posebno prilika za rad i obrazovanje.

Osim toga, suvisla i brza reakcija uprave zatvora na bilo kakav oblik nasilja unutar zatvorskih zidova, također je identificirana kao ključni faktor za smanjenje nasilja. U principu, ovo pitanje, kao i prethodno navedeni problemi, pojačani su fragmentiranošću zatvorskog sistema BiH, koji omogućavaju značajnu samostalnost unutar svakog zatvora. Namjera Misije je da ovaj izvještaj služi kao sredstvo za izgradnju kapaciteta za buduće napore u praćenju rada kaznenopopravni ustanova, ali prvenstveno da izvještaj potakne sve unutar zatvorskog sistema da rade na rješavanju utvrđenih problema, kako bi stvorili zatvorski sistem bez maltretiranja, koji će poštivati temeljna ljudska prava zatvorenih osoba.

Poglavlje I. Uvod

1. Okolnosti nastanka izvještaja

U skladu sa članom XIII Aneksa 6 Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini (BiH) i pratećih dokumenata,¹ Misija OSCE-a vrši temeljito praćenje stanja ljudskih prava u državi. Misija ima sveobuhvatan pristup u ocjeni poštivanja međunarodnih normi za zaštitu ljudskih prava u BiH u sektoru pravosuđa, prateći sve faze krivičnog postupka, kao i sistem izvršenja kaznenih sankcija.

Misije OSCE-a uvijek su bile uključene u praćenje rada kaznenopopravnih ustanova i aktivnosti vezanih za reformu zatvorskog sistema,² a sada još i više, sa fokusom na uspostavi Nacionalnih preventivnih mehanizama (NPM), u skladu s Opcionim protokolom uz Konvenciju Ujedinjenih naroda protiv mučenja i drugog okrutnog, nečovječnog i ponižavajućeg postupanja (Opcioni protokol) u državama u kojima djeluje OSCE. Cilj praćenja rada kaznenopopravnih ustanova i aktivnosti zagovaranja Misije je pružanje podrške uspostavi takvog mehanizma u BiH, pružanje pomoći u provedbi Strategije za reformu sektora pravde, te pružanje pomoći organima vlasti u iznalaženju načina da se poštivanje standarda ljudskih prava u zatvorima podigne na viši nivo, kao i borba protiv problema koji se stalno ponavljaju, kao što su bjekstva zatvorenika.³

Treba naglasiti, odmah na početku, da Strategija za reformu sektora pravosuđa⁴ stavlja značajan fokus na **poboljšanje** efikasnosti zatvorskog sistema u cijeloj BiH. Stub II., posvećen izvršenju krivičnih sankcija, predviđa niz konkretnih aktivnosti za razvoj usklađenijeg sistema krivičnih sankcija, koje su u skladu sa standardima zaštite ljudskih prava. Te aktivnosti podijeljene su na tri strateške oblasti, koje se odnose na: 1.) Upravljanje sistemom za izvršenje krivičnih sankcija;⁵ 2.) Prenatranost zatvora;⁶ i 3.) Veću primjenu međunarodnih standarda u zatvorima u BiH.⁷

¹ U tom smislu posebno pogledati Ministarsku odluku iz Budimpešte MC (5), u kojoj se detaljno govori o mandatu OSCE-a u vezi sa praćenjem stanja ljudskih prava u BiH;

² Vidjeti, naprimjer, Konačni izvještaj sa Dopunskog sastanka OSCE-a o unapređenju kvaliteta življenja i o reformi zatvora, juli 2002. godine, kao i *OSCE Human Dimension Commitments*, sa Sastanka u Kopenhagenu, Komisije za unapređenje kvaliteta življenja Konferencije za sigurnost i suradnju u Evropi (CSCE) (1990.). Oba dokumenta dostupna su na engleskom jeziku na: <http://www.legislationline.org/topics/organisation/3/topic/13>;

³ Naprimjer, Radovan Stanković, osuđen za ratne zločine, pobjegao je iz zatvora u Foči, 25. maja 2007. godine, i još uvijek je na slobodi. Karray Kamel bin Ali, također poznat pod imenom Abu Hamza, nije se vratio sa šesnaestodnevnog dopusta u zatvor u Zenici, u julu 2009. godine. U vrijeme bjekstva, Abu Hamza je bio na odsluženju kazne zatvora od četiri godine u zatvoru u Zenici za pljačku, prijetnju tužiocu, kao i za nasilje u porodici; postao je zloglasan zbog navodnih veza s Al Qa'idom. Uhapšen je i vraćen u zatvor 7. augusta 2009. godine;

⁴ Strategija za reformu sektora pravosuđa, koja je usvojena 2008. godine, predstavlja dogovoreni okvir za reformu unutar pravosudnog sistema u periodu između 2008. i 2012. godine i sadrži 69 konkretnih strateških programa, s ukupno 207 aktivnosti. Strateške aktivnosti podijeljene su u pet glavnih područja: 1) Pravosudni sistem; 2) Izvršenje krivičnih sankcija; 3) Pristup pravdi; 4) Podršku ekonomskom razvoju i 5) Koordinacija, upravljanje i odgovornost. Više informacija o Strategiji i Akcionom planu može se naći na: <http://mpr.gov.ba/bs/str.asp?id=434>;

⁵ Strateški programi uključuju usuglašenost svih standarda i propisa koji se tiču izvršenja krivičnih sankcija u Bosni i Hercegovini, uspostavu zatvorskih uprava, koristeći usklađeno zakonodavstvo i standarde i provedbu ponovne kategorizacije zatvora i klasifikacije unutar zatvora;

⁶ Strateški programi Strategije obuhvataju razvoj sistema uvjetnog otpusta, afirmiranje izvršenja alternativnih kazni i provedbu *instituta rada za opće dobro na slobodi* i poboljšanje uvjeta kroz rekonstrukciju postojećih zatvora, napuštenih vojnih objekata i izgradnju državnog zatvora;

⁷ Strateški programi Strategije obuhvataju poboljšanje sistema postupanja prema određenim kategorijama zatvorenika (maloljetnici, žene i osobe kojima je određeno obavezno liječenje), poboljšanje sistema zdravstvene zaštite za sve zatvorenike, uspostavu sistema neovisne inspekcije rada zatvora u Bosni i Hercegovini, izradu i

Saznanjima iznesenim u ovom izvještaju dalje se naglašava važnost brze provedbe Stuba II. Strategije za reformu sektora pravosuđa, i za nadati se da će relevantni organi vlasti riješiti probleme utvrđene u sklopu ovog izvještaja kroz provedbu Strategije, ili na neki drugi način.

2. Metodologija rada

U ovom izvještaju rezimirana su saznanja stečena praćenjem rada kaznenopopravnih ustanova u Banjoj Luci, Foči, Mostaru, Sarajevu, Tuzli, Zenici i Bijeljini, od jula 2009. do maja 2010. godine. Usredsrijeđenost na mučenje, maltretiranje i disciplinski postupak, rezultat je početne ocjene Misije svih 14 kaznenopopravnih ustanova zatvorenog i poluotvorenog tipa, iz 2008. godine.

Razgovori, koji su vođeni za potrebe ovog izvještaja u svakoj od kaznenih ustanova, obavljani su sa najmanje 15 zatvorenika i sa oko pet članova zatvorskog osoblja, uključujući direktore i čuvare.⁸ Ukupno je obavljeno 147 razgovora; 113 sa zatvorenicima i 34 sa članovima zatvorskog osoblja. Razgovori su obavljani uz korištenje upitnika i pažljivo osmišljene metodologije rada.⁹ Razgovori su trajali oko jedan sat sa svakom osobom. Kako bi se dobila najšira moguća slika o stanju ljudskih prava u bosanskohercegovačkim zatvorima, razgovori su vođeni, kada je to god bilo moguće, sa zatvorenicima koji pripadaju svim etničkim grupama i nacionalnim manjinama, zatvorenicima koji su imali iskustvo u disciplinskim postupcima, maloljetnicima, zatvorenicima, zatvorenicima osuđenim za različite vrste krivičnih djela, ovisnicima o narkoticima, i drugima.

Jedan od najvećih izazova za svaki program praćenja rada kaznenopopravnih ustanova je prikupljanje pouzdanih i vjerodostojnih informacija, kao osnove za donošenje objektivnih zaključaka. U cjelini, ispitanici i prikupljene informacije dali su **diferenciranu i balansiranu sliku**, naglašavajući negativne aspekte, a u isto vrijeme zapažajući pozitivna dešavanja. Zaposlenici Misije također su potvrdili informacije, provjeravajući ih sa različitim sugovornicima, kao i tražeći informacije za potvrdu određenih navoda, kada je god to bilo moguće.

Poglavlje II. Prikaz zatvorskog sistema u Bosni i Hercegovini

Zatvorski sistem u BiH danas karakterizira fragmentiranost, kako u smislu organizacijske strukture, tako i u smislu zakonodavnog okvira koji ga regulira. Izvršenje krivičnihopravnih sankcija raspoređeno je između tri nivoa vlasti u nadležnosti Ministarstva pravde BiH i ministarstava pravde u entitetima.¹⁰

Postoji petnaest kaznenopopravnih ustanova u Bosni i Hercegovini,¹¹ u kojima je, prema najnovijim podacima, prikupljenim u vrijeme izrade ovog izvještaja, smješteno 2.580 osoba.¹²

primjenu koherentnog sistema obrazovanja i obučavanja zatvorskog osoblja u Bosni i Hercegovini, razvoj zakonski definiranog i usklađenog sistema amnestije i pomilovanja, u skladu sa međunarodnim standardima;

⁸ Zbog nevelikog broja navoda o povredama ljudskih prava u zatvoru u Bijeljini, obavljen je razgovor sa samo 10 zatvorenika;

⁹ Detaljan upitnik, metodologija obavljanja razgovora i smjernice za analizu, sadržani su u Aneksu;

¹⁰ U Brčko distriktu BiH ne postoji zatvorski objekat za izvršenje krivičnih sankcija. Izrečene sankcije izvršavaju se u zatvorima u entitetima. Zakonska osnova za ovo je Sporazum o razumijevanju između Brčko distrikta BiH i entiteta. U Brčko distriktu BiH postoji pritvorska jedinica;

¹¹ Ova brojka uključuje Pritvorsku jedinicu Suda BiH, osam zatvora u Federaciji BiH i šest zatvora u Republici Srpskoj;

¹² Vijeće Evrope: Godišnja zatvorska statistika, SPACE I-2009, podatak ustupio Terenski ured Vijeća Evrope u Sarajevu. Ova brojka uključuje i pritvorenike;

Ukupan broj od 2.580 zatvorenika, za državu koja broji oko 4 miliona stanovnika,¹³ znači da je stopa zatvorenika (64,5 na 100.000) niska u odnosu na evropske standarde. Brojevi u Evropi su, općenito govoreći, u porastu, i odnedavno je došlo do značajnog porasta u Hrvatskoj i Srbiji.¹⁴

Zatvori u BiH klasificirani su kao zatvori „zatvorenog tipa“ i „poluotvoreni“, u skladu s odgovarajućim zakonima o izvršenju krivičnih sankcija. Ova klasifikacija ukazuje na razlike u nivou sigurnosti i zatvorskog režima za zatvorenike; ustanove zatvorenog tipa namijenjene su za zatvorenike koji su počinili teža krivična djela i zatvorenike koji imaju znatno veća ograničenja. Dvije takve ustanove postoje u Republici Srpskoj (Foča i Banja Luka) i jedna u Federaciji BiH (Zenica).

Na mapi u donjem dijelu teksta, označene su lokacije svih kaznenih ustanova u BiH.

Slika 10: Pregled rasporeda zatvora u BiH

Ustupljeno od strane ureda Vijeća Evrope u Sarajevo

Poglavlje III. Mučenje i maltretiranje

1. Mučenje i fizičko maltretiranje od strane zatvorskog osoblja

1.1. Norme i standardi ljudskih prava

U skladu sa međunarodnim standardima za zaštitu ljudskih prava, koji su direktno primjenjivi u Bosni i Hercegovini, postoji izričita zabrana mučenja i maltretiranja. Konvencija protiv

¹³ Brojku od četiri miliona stanovnika u Bosni i Hercegovini koristi Vijeće Evrope u svojoj Godišnjoj zatvorskoj statistici;

¹⁴ Usporediti Godišnju zatvorsku statistiku Vijeća Evrope, ankete iz 2005. i 2007. godine, dostupno na: http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/prisons/SPACEI/PC-CP_2009_%202001Rapport%20SPACE%20I_2007_090505_final_rev%20.pdf;

mučenja i drugog okrutnog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (Konvencija protiv mučenja) obavezuje BiH da poduzme efikasne mjere u sprečavanju mučenja, definiranog kao namjerno nanošenje jake boli ili patnje, bilo fizičke ili psihičke, s određenim ciljem.¹⁵ Ova obaveza dalje je naglašena članom 7 Međunarodnog sporazuma o građanskim i političkim pravima, koji podržava pravo svake osobe da ne bude podvrgnuta mučenju ili okrutnom, nečovječnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju.¹⁶ BiH je također obavezna da zabrani mučenje ili nečovječno i ponižavajuće kažnjavanje, u skladu sa članom 3 Evropske konvencije o ljudskim pravima (EKLJP).¹⁷

Osim toga, u skladu s tim mehanizmima, BiH također ima obavezu da spriječi i zabrani ponašanja, čiji je ishod lakši od mučenja. Strogo razlikovanje mučenja i maltretiranja nije i ne treba biti napravljeno.¹⁸ Međutim, Evropski sud za ljudska prava dao je mišljenje kako, da bi postupanje ili kažnjavanje doseglo prag nehumanog postupanja, mora postojati tjelesna povreda ili intenzivna fizička i psihička patnja.¹⁹ Ustvari, ponižavajuće postupanje Sud definira kao postupanje koje ponižava pojedinca, „iskazujući nepoštivanje za, ili umanjujući, njegovo ili njezino ljudsko dostojanstvo, ili izazivajući osjećaje straha, duševnog bola ili manje vrijednosti, koji mogu uništiti moral i fizičku otpornost pojedinca.“²⁰

Uz ove standarde, međunarodno pravo također obavezuje BiH na zabranu i sprečavanje djela mučenja ili maltretiranja, posebno „kada službena osoba, ili neka druga osoba, koja postupa u službenom svojstvu, nanosi takav bol ili patnju, ili potiče ili je suglasna sa nanošenjem takvog bola ili patnje,“ kako je predviđeno Konvencijom protiv mučenja.²¹ Ovo se dodatno naglašava u međunarodnim standardima, kao što je Kodeks ponašanja policijskih službenika UN-a.²² Osobe koje se nalaze u zatvorima su u posebno osjetljivom položaju zbog ovisnog i podređenog odnosa, koji imaju s osobama u službenom svojstvu.

¹⁵ Konvencija protiv mučenja i drugog okrutnog, nečovječnog i ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (1987.). Članom 2 stavom 1 zahtijeva se od država članica da poduzmu efikasne zakonodavne, upravne, pravosudne i druge mjere, kako bi spriječile djela mučenja. Članom 1 stavom 1 mučenje se definira kao „svaki čin kojim se nekoj osobi namjerno nanosi jak bol ili patnja, bilo fizička ili psihička, u svrhe kao što su pribavljanje informacija ili priznanja od te osobe ili neke treće osobe, kažnjavanje te osobe za djelo koje je ta osoba ili neka treća osoba počinila ili se sumnja da ga je počinila, ili u svrhu zastrašivanja ili prisiljavanja te osobe ili neke treće osobe, ili iz bilo kog razloga zasnovanog na diskriminaciji bilo koje vrste, kada službena osoba, ili neka druga osoba koja postupa u službenom svojstvu, nanosi takav bol ili patnju, ili potiče ili je suglasna sa nanošenjem takvog bola ili patnje.“

¹⁶ Međunarodni sporazum o građanskim i političkim pravima, UN Doc. A/6316 (1966.), član 7: „Niko ne može biti podvrgnut mučenju, niti okrutnom, nečovječnom, ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju. Posebno je zabranjeno podvrgavanje neke osobe medicinskim ili naučnim ogledima, bez njenog slobodnog pristanka.“

¹⁷ Članom 3 EKLJP-a predviđa se: „Niko ne smije biti podvrgnut mučenju, ili nečovječnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju.“

¹⁸ Komitet za ljudska prava, Opći komentar 20, član 7, UN Doc. HRI/GEN/1/Rev.1 na 30 (1994.), stav 4: „Sporazum [Međunarodni sporazum o građanskim i političkim pravima] ne sadrži nikakvu definiciju koncepta iz člana 7, niti Komitet smatra potrebnim da sastavi listu zabranjenih djela ili da ustanovi strogo razlikovanje različitih vrsta kažnjavanja ili postupanja; razlikovanje ovisi o prirodi, svrsi i težini postupanja.“

¹⁹ *Pretty protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, Evropski sud za ljudska prava, 29. april 2002. godine, stav 52;

²⁰ *Pretty protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stav 52;

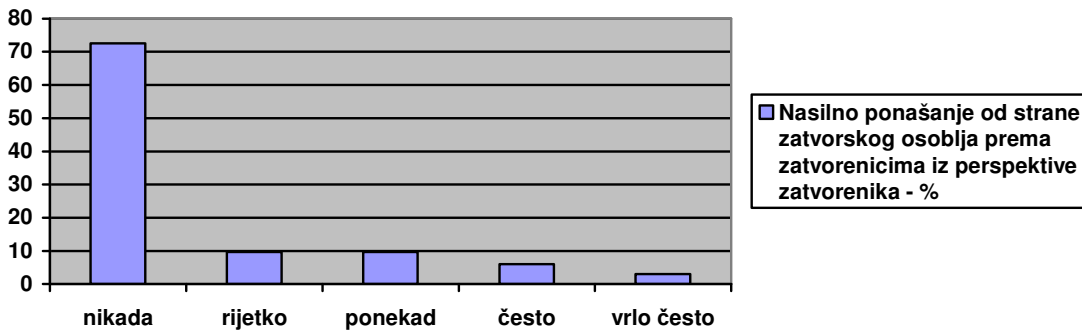
²¹ Konvencija protiv mučenja, član 1, “[s]vaki akt kojim se jednoj osobi namjerno nanosi bol ili teška tjelesna ili duševna patnja... ako taj bol ili te patnje nanosi službena osoba ili bilo koja druga osoba koja djeluje u službenom svojstvu ili na njezin poticaj ili s njezinim izričitim ili prešutnim pristankom.” (Kurziv stavljen radi naglaska);

²² Kodeks ponašanja UN-a za službenike koji rade na provedbi zakona, Rezolucija Generalne skupštine, broj: 34/169, od 17. decembra 1979. godine, član 5: “[n]ijedan službenik koji radi na provedbi zakona ne smije nanijeti, potaknuti, niti tolerirati bilo kakav čin mučenja ili drugog okrutnog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja“;

1.2. Opći prikaz

Do upotrebe pretjerane sile protiv zatvorenih osoba, koja bi mogla predstavljati mučenje i maltretiranje dolazi, iako se ne čini da je široko rasprostranjena. Neke ustanove, naprimjer, u Bijeljini i Tuzli, imaju veoma mali broj problema u vezi sa navodima maltretiranja, dok u drugim ustanovama, kao, naprimjer, u Banjoj Luci, Foči i Zenici, zatvorenici, s kojima su obavljani razgovori, iznijeli su uvjerljive tvrdnje o maltretiranju od strane zatvorskog osoblja.

Skoro jedna četvrtina zatvorenika, s kojima su obavljani razgovori, izjavila je da su doživjeli fizičko nasilje od strane zatvorskog osoblja, dok je više od 70 ispitanika izjavilo da nisu nikada bili podvrgnuti nasilnom ponašanju od strane zatvorskog osoblja. Ispitanici, koji su rekli da su maltretirani, dali su uvjerljiva svjedočanstva o fizičkom nasilju, kao što je šamaranje i udaranje. Kako su zatvorenici izjavili, većina fizičkog maltretiranja nije zahtijevala medicinsku intervenciju. Međutim, medicinska intervencija bila je potrebna u jednom slučaju, gdje su zatvorenici izjavili da su teško pretučeni pendrecima, što je rezultiralo većim povredama i dodatnom psihičkom uznemirenošću.

U pogledu navoda maltretiranja od strane zatvorskog osoblja, kao i drugih saznanja koja će biti predstavljena u ovom izvještaju, uočene su dosljedne razlike između ustanova zatvorenog i poluotvorenog tipa. Kao što je ranije navedeno, ove klasifikacije ukazuju na razliku u nivou sigurnosti i režima izvršenja za zatvorenike. Ustanove zatvorenog tipa su za zatvorenike koji su počinili teža krivična djela, a zatvorenici imaju znatno veća ograničenja. Postoje dvije takve ustanove u Republici Srpskoj (Foča i Banja Luka) i jedna u Federaciji BiH (Zenica). Prema razgovorima koje je Misija obavila, fizičko zlostavljanje je, čini se, znatno češće u ustanovama zatvorenog tipa. Ovo su, dodatno, potvrdili zatvorenici, koji su prebačeni iz ustanove zatvorenog tipa u ustanovu poluotvorenog tipa, gdje trebaju boraviti tokom izdržavanja ostatka svoje kazne. Naprimjer, polovina ispitanika iz zatvora u Zenici izjavila je da ima slučajeva fizičkog nasilja, usmjerenog protiv zatvorenika od strane zatvorskog osoblja. Situacija u ustanovama zatvorenog tipa još se pogoršava zbog kombinacije faktora, uključujući nedostatak prostora, ograničen broj aktivnosti koje su na raspolaganju zatvorenicima, te činjenice da je većina zatvorenika osuđena za teška krivična djela.

Kao što je bilo i za očekivati, zatvorsko osoblje mišljenja je da se prema zatvorenicima postupa na odgovarajući način i, u većini slučajeva, nisu potvrdili slučajeve upotrebe pretjerane sile. U izuzetnim slučajevima, zatvorsko osoblje izjavilo je da se incidenti neopravdanog fizičkog nasilja povremeno dešavaju. Bilo je interesantno primijetiti da je jedan dio zatvorenika, s kojima je obavljen razgovor, smatrao ovakvo postupanje kao „zasluženo“ u nekim slučajevima.

1.3. Žrtve fizičkog zlostavljanja

1.3.1. Međunarodni standardi

Postoji pozitivna obaveza da se zaštite zatvorenici koji su podložniji fizičkom zlostavljanju. Naprimjer, Konvencijom protiv mučenja određuje se da efikasne preventivne mjere protiv mučenja i lošeg postupanje ne uključuju samo zakonodavne, administrativne i pravosudne, nego i druge mjere.²³ Takve mjere uključuju, naprimjer, stvaranje uvjeta za fizičku sigurnost zatvorenika koji su pod rizikom, dovoljnim brojem osoblja u svako vrijeme, garancije da je kompletno zatvorsko osoblje imalo odgovarajuću obuku u svrhu zaštite zatvorenika od drugih zatvorenika koji im žele nanijeti povredu i, općenito govoreći, uspostavu procedura, kako bi se smanjio sveukupni rizik od nasilja u zatvorima. Ovi standardi predviđeni su različitim dokumentima, uključujući Opće komentare Komiteta za ljudska prava UN-a, Zatvorska pravila Vijeća Evrope²⁴ i Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja (CPT).²⁵

1.3.2. Opći komentari

Većina zatvorenika, koji su tvrdili da su bili podvrgnuti fizičkom nasilju, često su osuđene na kaznu zatvora u trajanju od pet godina ili manje. I zatvorenici i zatvorsko osoblje objasnili su da zatvorenici, koji izdržavaju duže kazne zatvora, imaju tendenciju da prilagode svoje ponašanje na takav način koji ne izaziva fizičko nasilje od strane čuvara.

Većina zatvorenika, s kojima je obavljen razgovor, a koji su bili žrtve fizičkog zlostavljanja, poriču postojanje ustaljenog trenda zlostavljanja zbog njihove etničke pripadnosti. Međutim, pripadnost etničkoj grupi, koja predstavlja manjinu u određenom zatvoru, može pogoršati već ionako tešku situaciju. Povremeno, zatvorenici prijavljuju zlostavljanje zbog etničke pripadnosti:

Primjer: Jedan je zatvorenik, s kojim je obavljen razgovor, početkom 2010. godine, detaljno opisao kako su ga maltretirali zatvorski čuvari zbog njegove etničke pripadnosti. Također su ga teško pretukli i ostali zatvorenici. Kao rezultat toga, proveo je većinu svog vremena u zatvoru, u samici, zbog vlastite sigurnosti. Na kraju je zatvorenik pokazao znakove veće psihičke uznemirenosti. Nakon što je prebačen u drugu kaznenopopravnu ustanovu, izjavio je da ga zatvorsko osoblje više ne uznemirava.

²³ Konvencija protiv mučenja, član 2 stav 1. Svaka država potpisnica će poduzeti efikasne zakonodavne, administrativne, sudske ili druge mjere za sprečavanje djela mučenja na bilo kojem teritoriju pod svojom nadležnošću.

²⁴ Komitet ministara Vijeća Evrope, Preporuka (2006.) 2 o Evropskim zatvorskim pravilima; Pravilom 52.2 predviđa se sljedeće: „Moraju se uspostaviti procedure koje će omogućiti sigurnost zatvorenika, zatvorskog osoblja i svih posjetilaca i na minimum smanjiti rizik od nasilja i drugih događaja koji mogu biti prijetnja sigurnosti.“

²⁵ Evropski komitet za sprečavanje mučenja i nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT), 11. opći izvještaj, od 3. septembra 2001. godine: „Briga, koju je zatvorsko osoblje dužno posvetiti onima za koje su zaduženi, uključuje i odgovornost da ih zaštite od drugih zatvorenika, koji im žele nanijeti povredu. Ustvari, nasilni ispadi među zatvorenicima redovna su pojava u svim zatvorskim sistemima; oni uključuju široki raspon pojava, od suptilnih oblika uznemiravanja, do neskrivenog zastrašivanja i teških fizičkih napada. Rješavanje pojave nasilja među zatvorenicima zahtijeva da zatvorsko osoblje bude stavljeno u određeni položaj, što uključuje i broj zaposlenih, da vrše svoje dužnosti i nadzorne zadatke na odgovarajući način. Zatvorsko osoblje mora biti na oprezu, kako bi primijetilo znakove problema i biti, kako odlučno, tako i obučeno na odgovarajući način, kako bi izvršilo intervenciju kada je ona potrebna. Postojanje pozitivnog odnosa između osoblja i zatvorenika, zasnovano na ideji sigurnog zatvora i brige, odlučujući je faktor u ovim okolnostima; to će ovisiti, u velikoj mjeri, o tome posjeduje li osoblje odgovarajuće vještine za međuljudsku komunikaciju.“

Sugovornici su davali primjere „ranjivih zatvorenika“, koji su bili podvrgnuti uznemiravanju, i od strane zatvorske osoblja, i od strane drugih zatvorenika. Druga, posebno osjetljiva grupa, podložna zlostavljanju, su ovisnici o narkoticima, posebno oni koji su pod utjecajem narkotika, ili oni koji prolaze kroz apstinencijsku krizu. Oni nisu samo žrtve fizičkog nasilja, nego su identificirani i kao oni koji potiču na nasilje.

Drugi primjeri zatvorenika, za koje je vjerovatnije da će biti podložniji zlostavljanju, i od strane osoblja, i od strane drugih zatvorenika, su oni zatvorenici koji nemaju socijalnu ili finansijsku zaštitu. Nekoliko zatvorenika navelo je da zatvorsko osoblje ima tendenciju da, na različit način, tretira zatvorenike, ovisno o tome gdje je uobičajeno prebivalište zatvorenika; primijećeno je da više pogodnosti uživaju zatvorenici koji stanuju na području u blizini zatvora. Zatvorenici, koji nemaju porodicu i prijatelje koji žive u blizini ustanove, imaju manje posjeta, te su tako ugroženiji od onih koji izdržavaju svoju kaznu u blizini mjesta u kojem žive. Čini se da je razlog za to činjenica da zatvorenici i osoblje poznaju jedni druge od ranije, ali isto tako, zatvorsko osoblje osjeća da je pod društvenim pritiskom od strane članova njihove zajednice, da na tretiraju prijatelje i rodbinu u zatvoru na odgovarajući način.

Neki zatvorenici naglasili su da stalne zatvorske inspekcije i praćenje, uključujući ono koje provode međunarodne organizacije, i koje se usredsređuje na etničke grupe i manjine, efektivno pružaju jednu vrstu zaštite i sigurnosti za one koji su podložni zlostavljanju i uznemiravanju.²⁶

U donjem dijelu teksta naveden je primjer ozbiljnog incidenta, koji je uključivao i navodno maltretiranje u zatvoru u Banjoj Luci.

Primjer fizičkog zlostavljanja iz prakse: Neredi u Banjoj Luci

Do ozbiljnog incidenta zlostavljanja u zatvoru u Banjoj Luci došlo je u martu 2008. godine. Prema izvještaju Ministarstva pravde Republike Srpske, grupa od 66 zatvorenika učestvovala je u pobuni, blokirajući pristup na sprat ustanove, postavivši na stepenište stolove, stolice i krevete. Ovi događaji nisu rezultirali povredama zatvorenika, ni velikom materijalnom štetom. Povodi za blokadu bili su vezani za zdravstvene usluge, organizaciju obuke i rada u ustanovi, njihovo nezadovoljstvo radom komisije za uvjetni otpust, kao i zbog kvaliteta hrane i rada kantine.

Kada su zatvorenici, navodno, zaprijetili da će ponovno blokirati pristup na sprat i nastaviti nered, zatvorsko osoblje interveniralo je razdvajanjem zatvorenika i smještanjem 22 zatvorenika u samice. U tom trenutku nekoliko je zatvorenika odvedeno u takozvani C-odjel, koji se nalazi u podrumu jedne od zatvorskih zgrada i u kojem nije bilo nadzornih kamera. Jedan je zatvorenik opisao kako je doveden sam u sobu u podrumu, gdje ga je čekalo nekoliko zatvorskih čuvara. Gurnuli su ga na pod, skinuli mu cipele i tukli ga po stopalima i leđima gumenim palicama. Zatvorenik, s kojim je obavljen razgovor, shvatio je da je ovo nasilje bila kazna za učešće u zatvorskim neredima. Prema njegovoj izjavi, „sve ovo desilo se nakon što su ugašene TV kamere i nakon što su zatvorski inspektori napustili zatvor“. Od ovog događaja, taj zatvorenik tvrdi da pati od psihičke uznemirenosti i da je postao ovisan o sedativima i analgeticima. Četiri zatvorenika još su tvrdila da su zadobila tjelesne

²⁶ U zatvorskom sistemu u Bosni i Hercegovini, inspekciju provode imenovani inspektori iz ministarstava pravde na svim nivoima. Ona bi se također trebala provoditi od strane neovisnih komisija, ustanovljenih u skladu sa Zakonom o izvršenju krivičnihopravnih sankcija BiH i RS. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice također je osnovalo dvije neovisne komisije za zatvore i slične ustanove. Inspekciju također vrše Institucija ombudsmana BiH i Helsinški komitet BiH;

povrede, koje je zabilježio liječnik. Razgovori, koje su zaposlenici Misije nakon toga obavili sa zatvorenicima, potvrdili su ove navode.

Kao rezultat ovog incidenta, ministar pravde Republike Srpske otpustio je direktora zatvora i ponovno postavio prethodnog direktora na ovu poziciju. Većina sa kojima je obavljen razgovor, uključujući one koji su bili pretučeni, usuglasila se s time da se situacija znatno popravila promjenom direktora zatvora, posebno u odnosu na sigurnost i opći tretman zatvorenika. U početku, disciplinski postupci protiv čuvara nisu donijeli nikakve značajne rezultate. Ipak, prema riječima direktora zatvora, na kraju su neke mjere donesene protiv određenog osoblja; međutim, nije bilo moguće ustanoviti koje su konkretne sankcije donesene protiv njih. Osim toga, zatvorenici, s kojima je obavljen razgovor, nisu znali da su neke mjere, ipak, poduzete protiv čuvara.

U takvim slučajevima nasilja, također je utvrđeno da su čuvari ostali sa zatvorenicima za vrijeme liječničkog pregleda njihovih rana i povreda, te je tako moguće da su obeshrabrili zatvorenike da obavijeste liječnika o fizičkom maltretiranju. Ovakav tok događaja, koji ne samo da onemogućava pristup adekvatnoj zdravstvenoj zaštiti, nego krši prava zatvorenika na tajnost, uprava zatvora opravdala je činjenicom da je to bilo u svrhu zaštite liječnika od opasnih zatvorenika.²⁷ Direktor zatvora u Banjoj Luci primijetio je da se poslije toga prestalo s ovakvom praksom.

Iako se ovaj primjer desio izvan istraživačkog procesa koji je provela Misija OSCE-a, spomenut je za vrijeme razgovora, i predstavlja ozbiljan incident i u tretmanu, i u koracima koje je naknadno poduzelo Ministarstvo pravde Republike Srpske.

1.4. Žrtve psihičkog nasilja

1.4.1. Međunarodni standardi

Komitet za ljudska prava UN-a prepoznaje da djelo mučenja ili okrutnog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ne prouzrokuje uvijek fizičku patnju, nego može da uzrokuje i mentalnu patnju.²⁸ Vijeće Evrope predviđa da psihijatrijsko liječenje ili pitanja mentalnog zdravlja koja se javljaju u zatvoru, zahtijevaju adekvatan tretman od strane pravilno obučenog osoblja i u prikladnim ustanovama.²⁹ Također je i mišljenje Evropskog suda za ljudska prava

²⁷ Pravo zatvorenika na povjerljivost prekršeno je kada je čuvar prisutan, kao što predviđaju Evropska zatvorska pravila, Pravilo 42.3: „Kod pregleda zatvorenika, liječnik ili kvalificirani medicinski tehničar, koji je odgovoran tom liječniku, obratit će posebnu pažnju na: Postupanje u skladu s uobičajenim pravilima liječničke etike i povjerljivosti odnosa.“ Pravilo 43.1: „Liječnik je zadužen za brigu o fizičkom i mentalnom zdravlju zatvorenika i primat će, u skladu s uvjetima i učestalošću koja je na nivou standarda zdravstvene zaštite u zajednici, sve bolesne zatvorenike, sve koji se prijave da su bolesni ili povrijeđeni, kao i svakog zatvorenika kome se poklanja posebna pažnja.“ Također, vidjeti Preporuku Vijeća Evrope br. R (98) 7, član 13: „Povjerljivost medicinskih odnosa treba uvijek podjednako rigorozno biti zagarantirana i treba se poštivati, kao i kada se radi o cjelokupnoj populaciji.“

²⁸ Komitet za ljudska prava, Opća napomena 20, član 7 (44. zasjedanje, 1992.), Kompilacija općih napomena i opće preporuke usvojene od strane tijela nastalih primjenom međunarodnih dokumenata za zaštitu ljudskih prava, UN Doc. HRI/GEN/1/Rev.1 na 30 (1994.), stav 5. „Zabrana iz člana 7 odnosi se ne samo na radnje koje prouzrokuju fizički bol, nego i na radnje koje prouzrokuju psihičku patnju žrtava. Pored toga, Komitet je mišljenja da se zabrana mora odnositi i na tjelesno kažnjavanje, uključujući naređenja za pretjerano kažnjavanje, kao vid kazne za počinjeno krivično djelo ili kao poučnu ili disciplinsku mjeru.“

²⁹ Preporuka br. R (98) 7 Komiteta ministara Vijeća Evrope ministrima država članica u vezi s etičkim i organizacijskim aspektima zdravstvene zaštite u zatvoru, stav 55: „Zatvorenici, koji pate od ozbiljnih mentalnih poremećaja, trebaju biti smješteni i njegovani u bolničkoj ustanovi s odgovarajućom opremom, uz osoblje s odgovarajućom obukom.“ Evropska zatvorska pravila također predviđaju da je uprava zatvora odgovorna za zdravlje zatvorenika i da mora pružiti psihijatrijsko liječenje zatvorenicima kojima je potrebno (vidjeti stavove 39 i 47.2);

da je propust, da se pruži odgovarajuće liječenje zatvorenicima sa psihičkim oboljenjima, jednak nehumanom i ponižavajućem postupanju.³⁰

1.4.2. Opće primjedbe

Osim očiglednog nasilja, i druge okolnosti mogu doprinijeti da se postupanje može okarakterizirati kao nečovječno i ponižavajuće. Nedostaci unutar zatvorskog sistema u BiH, posebno su vidljivi kada se radi o postupanju prema zatvorenicima koji pate od psihičkih oboljenja, kako onih koji borave na psihijatrijskim odjelima, tako i onih koji izdržavaju kaznu u redovnim zatvorima. Programi za brigu i liječenje psihičkih oboljenja i ovisnosti skoro da i ne postoje.

Osim toga, Federacija BiH nema smještaj za zatvorenice na forenzičkoj psihijatriji,³¹ a čak i prostor koji postoji za muškarce psihijatrijske zatvorenike na Psihijatrijskom odjelu zatvora u Zenici zahtijeva značajna poboljšanja, kako bi zadovoljio međunarodne standarde. Komitet za sprečavanje mučenja je, 2008. godine, okarakterizirao uvjete na Psihijatrijskom odjelu zatvora u Zenici kao nečovječne i ponižavajuće.³² Uočena su poboljšanja, u posljednje vrijeme, otvaranjem nove zgrade, kako bi se postigli bolji uvjeti, međutim, potpuno poštivanje međunarodnih standarda zaštite ljudskih prava još uvijek nije postignuto, kako je potvrdio direktor zatvora. Za nadati se da će skora uspostava međuentitetske psihijatrijske ustanove na Sokocu poboljšati stanje za takve pojedince u cijeloj BiH.³³

Praktični primjer psihičke patnje: M.K.

M.K. je zatvorenica koja je na izdržavanju višegodišnje kazne zatvora za krivično djelo nasilništva u zatvoru u Tuzli. Tim psihijatara izvršio je procjenu slučaja M.K. i preporučio da se uputi na forenzički psihijatrijski odjel. Međutim, ove primjedbe nisu uzete u obzir od strane nadležnog suda i M.K. nije upućena na obavezno psihijatrijsko liječenje u ustanovu zatvorenog tipa, nego je, umjesto toga, upućena u zatvor u Tuzli, na izdržavanje kazne u redovnoj ustanovi.

Zbog njezinih stalnih nasilnih ispada i prijetnji samoubistvom kada je u kontaktu s ostalim zatvorenicama, nije iznenađujuće da su pokušaji društvene integracije sa zatvorskom zajednicom stalno propadali. M.K. izdržava svoju kaznu u izolaciji, u ćeliji izvan ženskog odjela.

Uprava zatvora i osoblje zabrinuti su zbog stanja u kojem se M.K. nalazi, koje se, naizgled, pogoršava s godinama, a oni sami nemaju medicinsko, ni psihijatrijsko stručno znanje, kako bi liječili zatvorenike s ozbiljnim mentalnim poremećajima na odgovarajući način. Komunikacija sa M.K. jedva da je moguća; znakovi jake psihičke uznemirenosti i zbunjenosti više su nego očigledni. Ona, posljednje dvije godine, odbija da uzima lijekove i njezino fizičko stanje naglo se pogoršava zbog odbijanja uzimanja hrane.

³⁰ *Keenan protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (2001.) 33 EHRR 913;

³¹ Ovo se odnosi na počiniocice za koje je utvrđeno da imaju mentalno oboljenje i gdje je sud dao nalog za obavezno psihijatrijsko liječenje u specijaliziranoj ustanovi za počiniocice;

³² Vidjeti izvještaj Vladi Bosne i Hercegovine nakon *ad hoc* posjete Evropskog odbora za prevenciju mučenja i nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, od 11. do 15. maja 2009. godine, stranica 30.

³³ Vlada Republike Srpske je, 10. jula 2008. godine, usvojila *Odluku o osnivanju specijalne bolnice za forenzičku psihijatriju na Sokocu*. Kako bi se uredilo međuentitetsko korištenje ove ustanove, 17. juna 2009. godine, Vijeće ministara Bosne i Hercegovine razmotrilo je i usvojilo Sporazum o smještaju i nadoknadi troškova za izvršenje mjera sigurnosti izrečenih u krivičnom postupku i u drugom postupku u kojem se izriče mjera liječenja. Planirano je da obnova ustanove bude okončana do kraja 2010. godine;

Misija OSCE-a ispitala je uvjete u kojima ona živi. Naprimjer, primijećeno je da se ona redovno *zabarikadira* u veoma prljavoj ćeliji, te se njezine osnovne higijenske potrebe ne mogu ispuniti pravilno. Iako su uprava zatvora, a odnedavno i Ured ombudsmana BiH, obavijestili relevantno Ministarstvo pravde o ovom slučaju, nisu poduzete konkretne radnje da se njezino stanje poboljša.

Više od četiri godine nadležni organi vlasti nisu bili u stanju zaštititi temeljna ljudska prava M.K. Takva situacija nije samo zabrinjavajuća u vezi sa spomenutom osobom, nego također ukazuje na nemogućnost zatvorskog sistema u BiH da pruži adekvatnu brigu za mentalno oboljele osobe, zbog nepostojanja odgovarajuće ustanove za smještaj takvih osoba.

2. Profesionalnost zatvorskog osoblja

2.1. Međunarodne i domaće norme i standardi

„Temelj svakog humanog zatvorskog sistema uvijek će biti pravilno zaposleno i obučeno zatvorsko osoblje, koje zna kako zauzeti odgovarajući stav u svom odnosu sa zatvorenicima i vidjeti svoj rad više kao poziv, nego samo posao. Stvaranje pozitivnih odnosa sa zatvorenicima treba biti prepoznato kao ključna karakteristika njihovog poziva.“³⁴ Komitet za sprečavanje mučenja donio je zaključak da „prava profesionalnost zatvorskog osoblja zahtijeva da budu u stanju ophoditi se sa zatvorenicima na pristojan i čovječan način, dok u isto vrijeme vode računa o sigurnosti i redu.“³⁵ Osnovnim principima za postupanje sa zatvorenicima UN-a i Preporukom Vijeća Evrope dalje se iznosi da ne smije biti diskriminacije u postupanju prema zatvorenicima.³⁶

2.2. Opće primjedbe

Misija je uočila prakse u ponašanju, koje nisu imale obilježja fizičkog mučenja ili maltretiranja, ali koje su ipak neprimjerene i štete mentalnom zdravlju zatvorenika. Ove prakse u ponašanju često su čak i štetnije, jer zatvorenici ne znaju na koji način mogu prijaviti takvo ponašanje.

Sveukupno govoreći, čini se da je opći tretman zatvorenika od strane zatvorskog osoblja jedna od najkritičnijih tačaka zabrinutosti za zatvorenike, posebno u pogledu profesionalnog ponašanja čuvara. Ovo se ne odnosi neophodno na incidente fizičkog nasilja, nego više na nepoštivanje, psihički pritisak i ponižavajuće postupanje, usmjereno prema zatvorenicima. Iako se za direktore zatvora, odgajatelje i šefove sigurnosti često govorilo da se ponašaju

³⁴ Usporediti CPT /inf/E(2002)1-Rev. 2009. CPT standardi „Substantive sanctions of the CPT's General reports“ (Konkretne sankcije iz CPT-ovih općih izvještaja); također vidjeti CPT/Inf (2001.) 16 Evropski komitet za sprečavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja (CPT) 11. opći izvještaj o aktivnosti CPT-a za period između 1. januara i 31. decembra 2000. godine, Strassbourg, 3. septembar 2001. godine, stav 26.

³⁵ Vidjeti gore;

³⁶ Osnovni principi za postupanje prema zatvorenicima, usvojeni i proglašeni Rezolucijom Generalne skupštine UN-a, broj: 45/111, 14. decembra 1990. godine, član 2: „Zabranjena je diskriminacija zasnovana na etničkoj pripadnosti, rasi, boji kože, spolu, seksualnom opredjeljenju, jeziku, religiji ili vjerovanju, političkim ili drugim uvjerenjima, nacionalnom i socijalnom porijeklu, srodstvu, ekonomskom ili nekom drugom statusu.“ Vijeće Evrope, br. R (97) 12 Komitet ministara državama članicama o osoblju koje je zabrinuto primjenom kazni i mjera, pod „etički uvjeti uopćeno“ I, stav 7. Osoblje, koje je zabrinuto zbog primjene kazni i mjera, mora poštivati prava svojih kolega, bez obzira na njihovo raso, etničko ili nacionalno porijeklo, boju kože, jezik, religiju, dob, spol, seksualne sklonosti ili fizičko ili psihičko stanje. Oni ne smiju, ni pod kakvim okolnostima, učestvovati u bilo kojem obliku uznemiravanja ili diskriminacije, ili čak u pokušaju opravdavanja takvog ponašanja;

profesionalno i da poštuju pravila, kritike su se redovno odnosile na rad zatvorskih čuvara, i u nekim slučajevima, i odgajatelja. Kvalitet rada zatvorskih čuvara znatno se razlikuje od zatvora do zatvora; i dok postoji priznanje da većina radi pozitivno, postoje i negativni primjeri, koje je vrijedno spomenuti.

Pritužbe se kreću od nepristojnog i uvredljivog ponašanja prema zatvorenicima, do navodnog diskriminatorskog postupanja. Zatvorenici su govorili kako im se obraćaju i kako ih tretiraju kao malu djecu i kako ponekad stražari ulaze u ćelije po noći, vičući na zatvorenike, bez ikakvog vidljivog razloga. Primjeri neprimjerenog ponašanja čuvara događaju se kada je posrijedi konzumiranje alkohola; prema riječima jednog zatvorenika, „neki od njih [čuvari] znaju postati *teški* poslije nekoliko pića u noćnoj smjeni“. Navodi o diskriminatorskom postupanju također su zabilježeni. Ovo se najčešće spominjalo u vezi sa mogućim slučajevima korupcije, odnosno, kada je nekoliko zatvorenika potvrdilo da se plaćanjem određene sume novca može dobiti povlašteni tretman i pogodnosti.³⁷

Zatvorenici su također ukazali na slučajeve kada su njihovi zahtjevi bili konstantno ignorirani, ili kada nisu bili prosljeđeni relevantnim organima vlasti, bez ikakvog daljnjeg objašnjenja. Zatvorenici su primijetili da zatvorski čuvari često „donesu svoje frustracije u zatvore“ i pokazuju „nedostatak obrazovanja i pravog odgoja“.

Zatvorski čuvari dobijaju minimalnu obuku, ako i toliko, na početku obavljanja njihovih profesionalnih dužnosti. Stalna obuka, zapravo, ne postoji, osim povremene obuke, koju organiziraju međunarodne organizacije. Nekoliko zatvorenika ukazalo je na to da se za nekoliko hiljada eura može kupiti radno mjesto zatvorskog čuvara, a to je posao koji se smatra sigurnim i relativno dobro plaćenim. S druge strane, u Federaciji BiH, uprava zatvora uvela je neku vrstu prijemnih ispita, te tako poduzela korake ka uspostavi transparentnije procedure za zapošljavanje.

3. Nasilje među zatvorenicima

3.1. Međunarodni standardi za zaštitu ljudskih prava

Podrazumijevajuća obaveza zatvorskog osoblja je da štiti one za koje su zaduženi od drugih zatvorenika koji ih žele povrijediti.³⁸ U jednom od izvještaja, Komitet za sprečavanje mučenja izdao je preporuku da „je neophodno da zatvorsko osoblje obraća posebnu pažnju na znakove takvog nasilja i da se osigura da oni interveniraju na određen i efikasan način, u što ranijoj fazi.“³⁹ Evropskim zatvorskim pravilima također se naglašava ključna uloga zatvorskog čuvara u omogućavanju sigurnosti i smanjenju rizika nasilja i drugih dešavanja, koja mogu ugroziti sigurnost zatvorenika.⁴⁰

3.2. Opće primjedbe

Slučajevi maltretiranja među zatvorenicima dešavaju se mnogo češće nego maltretiranja od strane zatvorskog osoblja, iako postoje velike razlike u učestalosti, od zatvora do zatvora. Naprimjer, u zatvoru u Zenici, svi zatvorenici, s kojima je obavljen razgovor, priznali su postojanje nasilja među zatvorenicima, a u zatvoru u Bijeljini, primijećeni su samo povremeni

³⁷ Misija OSCE-a je, u proljeće 2010. godine, okončala niz posjeta zatvorima, i svoju je pažnju usmjerila na pitanja korupcije i davanja privilegija; saznanja, prikupljena tokom ovih posjeta, nisu uvrštena u ovaj izvještaj;

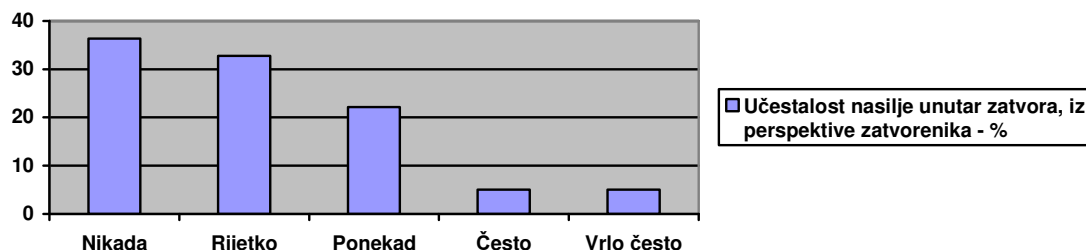
³⁸ U 11. općem izvještaju o radu Odbora za prevenciju mučenja, izričito se navodi da „obaveza brige koju je zatvorsko osoblje dužno pokazati prema onima koji su im povjereni, uključuje i odgovornost da ih se zaštiti od drugih zatvorenika koji im žele nanijeti povredu;

³⁹ Izvještaj Vlade Islanda;

⁴⁰ Usporediti Rec (2006.)2, Pravilo 52.2, Vijeće Evrope;

slučajevi nasilja među zatvorenicima. Međutim, skoro dvije trećine svih zatvorenika, s kojima je obavljen razgovor, u svim ustanovama, priznalo je da postoji određeni stepen nasilja među zatvorenicima.

Koliko često zatvorenici maltretiraju druge zatvorenike?

Uzroci nasilja među zatvorenicima odnose se većinom na iznuđivanje novca, cigareta i drugih predmeta za svakodnevnu upotrebu. Ponekad se, također, sedešava da zatvorenici prisiljavaju druge zatvorenike da za njih peru odjeću ili obavljaju druge fizičke poslove. U nekoliko razgovora, zatvorenici su spomenuli incidente spolnog nasilja; međutim, bilo je nemoguće doći do bilo kakvih detalja, zbog delikatne prirode ove teme i odbijanja zatvorenika da dalje govore o tome.

Zatvorenici, koji su posebno podložni, su oni koji nisu počinili nasilna krivična djela, već su osuđeni za nehatno ponašanje, kao što je izazivanje saobraćajne nesreće. Zatvorenici su govorili o njima kao o „normalnim“ ili „finim“ ljudima, zapravo misleći na one koji su laka meta za napade. Osim toga, rečeno je da, što je zatvorenik mlađi, to je on ekonomski i društveno slabiji, te je tako veća i mogućnost prijetnji i maltretiranja.

Primjer: Dvadesetjednogodišnji zatvorenik, pripadnik etničke manjine, navodno je bio prisiljen od strane drugih zatvorenika da sakrije nekoliko mobilnih telefona prije očekivanog pretresa njihovih ćelija. Nakon što su mobilni telefoni otkriveni i oduzeti, taj zatvorenik je dobio prijetnje smrću od drugih zatvorenika, koji su ga prisiljavali da plati određenu svotu novca, koju ni on ni njegova porodica nisu mogli osigurati. Kao posljedica toga, zatvorenik je premješten u izolaciju, na odjel sa povećanim nadzorom, zbog vlastite sigurnosti. To je rezultiralo drastičnim pooštavanjem režima i smanjenjem privilegija, što je dovelo do situacije, u kojoj se prema njemu postupalo kao da su mu izrečene disciplinske mjere.

Osim toga, nasilje među zatvorenicima često je povezano s upotrebom narkotika, posebno preko ovisnika koji su spremni, po naređenju drugih zatvorenika, na nasilje i prijetnje, kako bi nabavili nelegalne supstance.

Primjer: Na ženskom odjelu je, u januaru 2010. godine, bio značajan broj incidenata nasilja među zatvoricama, koje su većinom izazvale grupe zatvorenica ovisnica o narkoticima. Do tada nije bilo razdvajanja zatvorenica po određenim kategorijama. Trebalo je doći do nasilnog ispada, kada je bila potrebna liječnička intervencija nekima od napadnutih zatvorenica, kako bi se uspostavio sistem u kojem su zatvorenice, kojima je potrebno liječenje od ovisnosti, potpuno odvojene od drugih zatvorenica. Direktor zatvora priznao je kako je to trebalo biti učinjeno mnogo ranije.

3.3. Odgovor zatvorske uprave i okolnosti

Način na koji zatvorska uprava reagira na nasilje među zatvorenicima u velikoj mjeri ovisi o stepenu nasilja i kapacitetu ustanove da reagira na odgovarajući i pravovremen način. Mora se naglasiti da je stanje u vezi sa nasiljem među zatvorenicima veoma različito između ustanova „zatvorenog tipa“ i ustanova „poluotvorenog tipa“. U ustanovama zatvorenog tipa, zatvorsko osoblje se ne upliće, osim u mjeri potrebnoj da se spriječi i kontrolira fizičko nasilje. Razlozi mogu biti različiti, ali je najuobičajeniji taj da ove ustanove rade preko svog maksimalnog kapaciteta i da nemaju dovoljan broj osoblja. Naprimjer, do aprila 2010. godine, zatvor u Zenici bio je značajno prenatrpan, sa 800 zatvorenika, iako mu je službeni kapacitet 600 zatvorenika. Zbog teških uvjeta za život i ograničenih aktivnosti, zatvorenici mogu patiti i od psihičkih problema, što su nedavno dokazala i dva samoubistva, počinjena u zatvoru u Zenici. Preliminarnim izvještajima se navode psihički problemi i predoziranje narkoticima. Tokom razgovora sa predstavnicima uprave zatvora, izražena je zabrinutost zbog manjka osoblja i psihičkog zdravlja zatvorskog osoblja.

Ono što donekle zabrinjava, jeste preveliko korištenje odjela za pojačani nadzor u zatvoru u Foči od strane uprave zatvora, kao jedine zaštitne mjere za zatvorenike koji su u opasnosti. Ova *de facto* izolacija nije posljedica nekih disciplinskih mjera, nego je zaštitna mjera. Neki se zatvorenici stavljaju pod pojačani nadzor, kako bi se odvojili jedni od drugih, što rezultira pooštavanjem režima i smanjenjem pogodnosti tih zatvorenika, i na kraju može dovesti do oblika diskriminacije.

U ustanovama poluotvorenog tipa prijavljeno je da se trenutne disciplinske mjere poduzimaju redovno, kao odgovor na nasilje među zatvorenicima, što obično rezultira smještajem u samicu. Zatvorenici, koji su prebačeni iz ustanova zatvorenog tipa u ustanove poluotvorenog tipa, također su potvrdili da, mogućnost ponovnog premještaja u ustanovu zatvorenog tipa zbog disciplinskih prekršaja, jako obeshrabruje nasilno ponašanje. Također je primijećeno da su u ustanovama poluotvorenog tipa neki direktori uveli politiku nulte tolerancije, odnosno da se automatski pokreće krivični postupak protiv zatvorenika, koji navodno počinu nasilno djelo unutar zatvorskih zidova.

Poglavlje IV. Pritužbe i disciplinski postupci

1. Postupak po pritužbama i pravni lijekovi u slučajevima maltretiranja

1.1. Međunarodni standardi za zaštitu ljudskih prava

Zatvorenici bi trebali imati mogućnost podnošenja žalbe i unutar i izvan sveukupnih okolnosti zatvorskog sistema, uključujući mogućnosti povjerljivog pristupa odgovarajućim organima vlasti. Standardnim minimalnim pravilima Ujedinjenih naroda za postupanje sa zatvorenicima propisuju se prava zatvorenika da im bude dopušteno da podnose zahtjeve ili žalbe „bez cenzuriranja u vezi sa sadržajem, ali u pravilnom obliku, glavnoj zatvorskoj upravi, organima pravosuđa ili drugim odgovarajućim organima vlasti kroz odobrene kanale“. U sljedećem poglavlju govori se i o postupcima po pritužbama, kao i formalnim disciplinskim postupcima, jer i jedni i drugi mogu biti važan mehanizam za smanjenje i kontroliranje slučajeva maltretiranja.

1.2. Napomene u vezi sa postupcima po pritužbama

Opće je pravilo da se zatvorenici obavješavaju o mogućim postupcima po pritužbama. To se obično radi na formalni način, upućivanjem na pravila, koja bi bila dostupna na zahtjev ili istaknuta na određenim mjestima u zatvoru. Po dolasku u zatvor, zatvorenici se obavješavaju o kućnim pravilima, koja obično sadrže informacije o postupcima po pritužbama.

Zatvorenici su naveli da su, uglavnom, svjesni postojanja postupaka po pritužbama; međutim, smatrali su ih neefikasnim, netransparentnim i nepravičnim. Kao rezultat toga, žalbeni postupci se ne pokreću često. U nekoliko zatvora, većina zatvorenika, s kojima je obavljen razgovor, izjavila je da ne znaju kako ovi postupci funkcioniraju, niti kakva prava imaju. Osim toga, Institucija ombudsmana BiH je do sada viđena kao, u principu neefikasna, i mnogi zatvorenici nisu ni svjesni njenog postojanja. Zbog toga, postoji tendencija direktnog obraćanja vanjskim akterima, kao što su novinari ili međunarodne organizacije, kada je god to moguće, umjesto da se koriste formalne žalbene procedure, koje su na raspolaganju.

U praksi, kao i u drugim oblastima rada, primjena postupaka po pritužbama razlikuje se i ovisi o inicijativi i kreativnosti određenih zatvorskih uprava. Naprimjer, u zatvor u Mostaru uvedeno je nekoliko kutija za žalbe, kojima samo direktor zatvora ima pristup, a koje se prazne svaki dan. Drugi zatvori također koriste slične sisteme; međutim, zatvorenici moraju biti sigurni da zatvorsko osoblje neće *presresti* pritužbe. Neki sistemi su neefikasni, jer su zatvorenici uvjereni da njihove žalbe ne bi došle do direktora zatvora, da nemaju nikakvog efekta ili da bi rezultirale kaznenim mjerama.

Kao još jedno inovativno rješenje, u zatvorima, poput onih u Bijeljini i Banjoj Luci, uvedena su zatvorenička vijeća, u koja zatvorenici biraju svoje predstavnike, koji se redovno sastaju sa zatvorskim osobljem, kako bi raspravljali o bilo kakvim pitanjima koja mogu nastati u zatvorskim okolnostima. Zatvorenici su pozitivno reagirali na formiranje ovih vijeća i vide ih kao efikasan kanal komunikacije za žalbe, pritužbe i prijedloge.

2. Disciplinski postupak

2.1. Međunarodni standardi i standardi u BiH

Standardna minimalna pravila Ujedinjenih naroda za postupanje sa zatvorenima predviđaju da: „Nijedan zatvorenik ne smije biti kažnjen, ukoliko ne bude upoznat sa djelom koje je navodno počinio i ukoliko mu se ne pruži prilika da iznese svoju odbranu. Nadležni organi vlasti moraju provesti detaljnu istragu navoda.“⁴¹ Evropska zatvorska pravila također obavezuju zatvorske uprave da poštuju osnovne standarde pravičnog suđenja kada terete zatvorenika za disciplinski prekršaj, kao što je informiranje o optužbi, adekvatno vrijeme i sredstva za pripremu odbrane, pristup pravnoj pomoći za odbranu, i pravo na pozivanje i ispitivanje svjedoka.⁴² Osim toga, za neke optužbe, koje su dovoljno ozbiljne da bi se mogle smatrati krivičnim djelom, sve garancije pravičnog suđenja sadržane u članu 6 Evropske konvencije o ljudskim pravima mogu se primijeniti.⁴³

⁴¹ Član 29 stav 2 Minimalnih standarda UN-a;

⁴² Evropska zatvorska pravila, član 59;

⁴³ *Ezeh i Connors protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [2003.] Evropski sud za ljudska prava 485 (9. oktobar 2003.) navodi, u paragrafu 58, da, u vezi sa članom 6 o primjeni disciplinskog postupka „dovoljno je da se prekršaj po svojoj prirodi smatra „krivičnim“ sa tačke gledišta Konvencije, ili da osoba podliježe krivičnopravnoj sankciji

Disciplinski postupci redovno se vode u svim zatvorima u BiH, ali ovise o različitim postupcima i standardima predviđenim zakonima o izvršenju krivičnih sankcija na entitetskom i državnom nivou. Ovi zakoni predviđaju djela koja čine teže i lakše disciplinske prekršaje, osim Zakona o izvršenju krivičnih sankcija BiH, koji ne vrši takvu podjelu. Osim toga, postoje određena neslaganja između ova tri zakona, koja izazivaju ozbiljnu zabrinutost u vezi sa jednakim tretmanom zatvorenika.⁴⁴ Disciplinske postupke vodi komisija, koju imenuje direktor zatvora⁴⁵ i osuđena osoba ima pravo da se žali na odluku u okviru različitih rokova.⁴⁶ O žalbama odlučuje direktor. Iako relevantni zakoni ne iznose konkretna prava osoba protiv kojih se vodi disciplinski postupak, može se pretpostaviti da opće pravo na odbranu također predviđa konkretnija prava, kao što je pravo na pozivanje svjedoka ili na pravnu pomoć, itd.

U praksi, disciplinski postupci obično se pokreću za prekršaje, kao što su: posjedovanje mobilnog telefona, posjedovanje narkotika, nasilni ispadi ili ponavljano kršenje zatvorskih pravila, kao što je: neustajanje na vrijeme ili pušenje u zabranjenim zonama. Disciplinske sankcije uključuju pismena upozorenja, smanjenje obima ili čak potpuni prestanak korištenja pogodnosti⁴⁷ i samicu.⁴⁸

2.2. Postupak

Zabrinjavajuće je to da je primijećeno da su disciplinske sankcije određene odmah nakon što je prekršaj počinjen, pa je tako provedba bilo kakvog disciplinskog postupka besmislena. U dosta slučajeva, mjera već bude odslužena kada se odredi disciplinska kazna. Broj podnesenih žalbi čini se da ovisi o poimanju efikasnosti žalbenih postupaka. Naprimjer, zatvorska uprava u Banjoj Luci spomenula je samo jednu žalbu protiv odluke o disciplinskom kažnjavanju u 2009. godini, dok direktor zatvora u Mostaru često prima žalbe, putem kojih redovno smanjuje određene kazne. U većini slučajeva, zatvorenici su izrazili sumnju u pravičnost i efikasnost disciplinskih postupaka. Iscrpno ispitivanje primjene standarda pravičnog suđenja na disciplinske postupke u zatvorima nije bilo predmet ovog istraživanja; to ostaje pitanje koje trebaju dalje istražiti domaći organi vlasti ili tijela za promatranje i istraživanje, jer se čini da bi moglo biti ozbiljnih neslaganja u primjeni standarda pravičnog suđenja na disciplinske sankcije.

2.3. Upućivanje u samicu

Međunarodni standardi za ljudska prava predviđaju da se upućivanje u samicu koristi samo u izuzetnim slučajevima.⁴⁹ Zabrinjavajuće je to što je primijećeno da se većina disciplinskih

koja, po svojoj prirodi i stepenu težine, u principu spada u „krivičnu“ oblast.“ Vidjeti, također, *Campbell i Fell protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, Presuda od 28. juna 1984. godine;

⁴⁴ Naprimjer, novi Zakon o izvršenju krivičnih sankcija RS detaljno predviđa šta predstavlja disciplinski prekršaj, dok Zakon o izvršenju krivičnih sankcija FBiH predviđa samo teške disciplinske prekršaje, dok se laki disciplinski prekršaji uređuju pravilnikom o kućnom redu ustanove;

⁴⁵ Član 97 Zakona o izvršenju krivičnih sankcija FBiH; član 130 Zakona o izvršenju krivičnih sankcija RS i član 103 Zakona o izvršenju krivičnih sankcija BiH;

⁴⁶ Dok je u Zakonu o izvršenju krivičnih sankcija RS ovaj rok 3 dana, u Zakonu o izvršenju krivičnih sankcija FBiH, taj rok je 15 dana;

⁴⁷ Privilegije u skladu sa relevantnim zakonima mogu biti unutar ili izvan ustanove (uključujući dopust od 24 sata odmora sa porodicom);

⁴⁸ Treba imati na umu da relevantni zakoni određuju različite krivičnopravne sankcije, koje se mogu izreći.

Osuđene osobe također mogu biti smještene u drugu kategoriju, u skladu s internim zatvorskim pravilima, ili prebačene u drugu zatvorsku ustanovu;

⁴⁹ Evropska zatvorska pravila, Pravilo 60.5;

sankcija sastoji od upućivanja u samicu, a posebno u Republici Srpskoj. Maksimalno vrijeme, koje se može provesti u samici, u Republici Srpskoj sada je 20 dana, u skladu sa Zakonom o izvršenju krivičnih sankcija.⁵⁰ Slično tome, u Federaciji BiH moguće je izreći kaznu upućivanja u samicu u trajanju do 20 dana. Za razliku od toga, zatvorenici, osuđeni od strane Suda BiH, koji izdržavaju kaznu u zatvorima u entitetima, u skladu sa Zakonom o izvršenju krivičnih sankcija BiH, mogu biti upućeni u samicu u najdužem trajanju od deset dana.

Primijećeni su pojedinačni slučajevi ponavljanog izricanja kazne upućivanja u samicu. Kako bi se izbjegao maksimum od deset dana samice, zatvorenici, nakon izdržavanja ovog maksimalnog perioda, odmah se šalju nazad, u samicu. Navedeno je da su ti zatvorenici, navodno, počinili disciplinski prekršaj na putu iz samice u ćeliju. U pojedinačnim slučajevima, rečeno je da je „pogrešan pogled“ ili „glasani smijeh“ mogao odvesti zatvorenika nazad u samicu.

3. Mjere prinude i primjena mjera prinude

Općenito govoreći, mjere prinude i primjena mjera prinude nisu utvrđene kao problematične. Zatvorenici su potvrdili da se lisice koriste u vrijeme rješavanja fizičkog nasilja među zatvorenicima ili prilikom prebacivanja zatvorenika u vanjske ustanove ili u izolacijsku ćeliju. Upotreba *peper* spreja i suzavca dešava se samo u izuzetnim okolnostima. U jednom slučaju, zatvorenik je tvrdio da je bio zavezan liscama za metalnu šipku u samici, međutim, takvo postupanje se čini izuzetkom.

1.1.1. Zaključci

Prečesto korištenje samice, kao sankcije, ponavljano korištenje samice, neprovedba odgovarajućeg postupka za određivanje sankcija, utvrđeni su kao ključni problemi. Osim toga, zatvorenici ne razumiju jasno ni žalbene postupke, ni disciplinske postupke, i, u svakom slučaju, smatraju ih neefikasnim. Ovakvu situaciju pogoršava pojedino zatvorsko osoblje, koje ponekad otvoreno obeshrabruje zatvorenike da traže mjere za zaštitu prava ili ne prosljeđuje njihove zahtjeve nadležnim organima vlasti.

Slučajevi maltretiranja, počinjeni od strane čuvara ili drugih zatvorenika, obično se ne prijavljuju, iz straha od osvete. Osim toga, pojedino zatvorsko osoblje otvoreno odvrća zatvorenike od traženja primjene mjera za zaštitu prava i žalbenih postupaka, dajući im „prijateljske savjete“, i implicirajući da će njihova primjena, možda, imati negativnih posljedica na podnosioca žalbe. Također, primijećeno je da većina zatvorenika nije bila upoznata sa postojanjem bilo kakvih disciplinskih postupaka koji se vode protiv zatvorskog osoblja ili bilo kakvih rezultata tih postupaka. Kada god su istaknute pritužbe zbog maltretiranja, prevladalo je mišljenje da će one proći nekažnjeno.

Ukratko, žalbeni i disciplinski postupci smatraju se neefikasnim, nepravičnim i netransparentnim, te tako možda ne predstavljaju najbolje sredstvo za rješavanje slučajeva nasilja između zatvorenika ili zlostavljanja od strane zatvorskog osoblja.

Poglavlje V. Komunikacijski kanali

⁵⁰ Maksimalno vrijeme provedeno u samici u RS više nije 10 dana – promijenjeno je u 20 dana, u skladu sa novim Zakonom o izvršenju krivičnihopravnih sankcija, iz februara 2010. godine;

Jedno od pitanja kome se obično ne posveti dužna pažnja, a koje ima direktni utjecaj na probleme navedene u gornjem dijelu teksta, odnosi se na kanale za komunikaciju, koji su ustanovljeni između zatvorenika i zatvorskih uprava. Ovo se najprije odnosi na kanale za komunikaciju unutar samih struktura upravljanja, a onda na kanale između zatvorskog osoblja i zatvorenika. Kao što je navedeno u CPT standardima, „[s]tvaranje konstruktivnih i pozitivnih odnosa između zatvorskog osoblja i zatvorenika neće samo smanjiti rizik od maltretiranja, nego će povećati kontrolu i sigurnost.“⁵¹

Svaki zatvor je tokom godina kreirao različite mehanizme i običaje u pogledu komunikacije. Dok neki direktori zatvora održavaju svakodnevne sastanke s osobljem, pojedini direktori koriste organizacijsku hijerarhiju za prenošenje poruka i izdavanje naloga. Ovo uveliko ovisi o veličini zatvora, ali, što je važnije, ovisi o ličnom načinu rada direktora zatvora.

1. Komunikacija unutar strukture zatvorskog osoblja

Odnos između direktora zatvora i njihovog osoblja od ključne je važnosti. U nekim zatvorima, naprimjer, u Sarajevu, zatvorsko osoblje radi u teškim uvjetima, nastalim zbog manjka osoblja i nedostatka prostora. Takvi uvjeti za rad mogu biti olakšani uspostavom efikasnog i kontinuiranog dijaloga između zatvorske uprave i osoblja. Primijećeno je da je zajednički nastup zatvorskog osoblja od najveće važnosti i da se smatra da smanjuje sukobe i nasilne ispade između zatvorskog osoblja i zatvorenika, kao i između samih zatvorenika. Utvrđeno je da se podijeljenost uprave zatvora negativno odražava na odnos između osoblja i zatvorenika, jer će autoritet određenog zatvorskog osoblja sigurno biti umanjen.

2. Kanali komunikacije sa zatvorenicima

Stalni dijalog sa zatvorenicima jedan je od efikasnih načina da se smanji nivo nasilja i tenzija. Također, potreba za poduzimanjem disciplinskih radnji će, vjerovatno, biti manja, ako se uspostave efikasni kanali za komunikaciju, koji će djelovati u cilju preventivnog smirivanja mogućih problema.

Uopćeno govoreći, uočeni su različiti načini upravljanja. Neki direktori zatvora omogućavaju da im se zatvorenici direktno obrate, dok drugi održavaju strogu hijerarhiju u komunikaciji. Kao primjer prve mogućnosti, direktori nekih zatvora u direktnoj su vezi sa zatvorenicima svake sedmice, uključujući i posjete zatvoreničkim ćelijama i drugim prostorijama jednom sedmično, i na taj način se nadajući da će pokazati otvorenost za komunikaciju i potaknuti zatvorenike na komunikaciju. Direktori drugih zatvora su za održavanje stroge hijerarhije, i ne pokušavaju direktno komunicirati sa zatvorenicima. Osim toga, ti direktori smatraju da bilo koji drugi pristup podriva autoritet osoblja, jer omogućava zatvorenicima da potpuno izbjegnu osoblje i direktno se žale direktoru zatvora.

Sistem efikasnih kanala komunikacije pokazuje dosljednost i povezanost zatvorske uprave. On također omogućava zatvorenicima, u izuzetno hitnim slučajevima, da se obrate direktno direktoru zatvora. To je predstavljalo mogućnost da se pomogne rješavanju postojećih tenzija. Zamisao vijeća zatvorenika (kao, naprimjer, onih osnovanih u Bijeljini i Banjoj Luci), što je obrađeno u prethodnom dijelu teksta, čini se da postiže ovaj cilj.

⁵¹ Vidjeti fusnotu 13;

Poglavlje VI. Zaključci i preporuke

1. Završna riječ

Kao što je pokazano ovim izvještajem, prikazati sveobuhvatnu sliku u vezi sa poštivanjem standarda za zaštitu ljudskih prava u zatvorima u odnosu na mučenje i maltretiranje je teško. Fragmentiranost zatvorskog sistema BiH omogućava znatnu samostalnost svake zatvorske ustanove; tako se poštivanje temeljnih ljudskih prava razlikuje od zatvora do zatvora. Način upravljanja i *proaktivni* pristup zatvorskih uprava diktira ambijent i reakcije svake ustanove. Osim toga, sveobuhvatan zakonodavni okvir ključni je element za osiguranje sistema, koji će dobro funkcionirati u cjelini. U Republici Srpskoj je, u februaru 2010. godine,⁵² stupio na snagu novi Zakon o izvršenju krivičnih sankcija, dok se u Federaciji BiH još čeka na usvajanje nacrtu Zakona o izvršenju krivičnih sankcija. Također, treba primijetiti da su u svim zatvorima, s izuzetkom zatvora u Tuzli, imenovani novi direktori zatvora u prvoj polovini 2008. godine. Skoro svi zatvorenici, s kojima je obavljen razgovor, posebno oni koji su navodili kršenje ljudskih prava, usuglasili su se s time da su uvjeti uopće, a posebno u vezi sa slučajevima nasilja, poboljšani, od kada su imenovani novi direktori zatvora.

Ipak, problemi koji su utvrđeni u ovom izvještaju vrijedni su daljnjeg razmatranja, a preporuke koje slijede, imaju svrhu da pomognu zatvorskim upravama, ministarstvima pravde, Instituciji ombudsmana BiH i drugim relevantnim tijelima i organizacijama u stvaranju uvjeta da odgovori i mehanizmi budu uspostavljeni na adekvatan način, kojim će se spriječiti i riješiti slučajevi mučenja i maltretiranja.

2. Preporuke

2.1. U svrhu sprečavanja maltretiranja

- Uskladiti zakone i podzakonske akte o izvršenju krivičnih sankcija na cijelom teritoriju BiH za omogućavanje odgovarajućeg i pravičnog postupanja prema zatvorenicima.

2.1.1. U svrhu borbe protiv nasilja i osiguravanja odgovarajućeg postupanja

Zatvorskim upravama:

- Osigurati provedbu efikasne i nepristrane istrage o slučajevima mučenja i maltretiranja.

Konkretnije:

- Automatski uputiti slučajeve nasilja nadležnim organima vlasti, kako bi se poboljšali efikasni mehanizmi za pozivanje na odgovornost;
- Efikasno razdvojiti zatvorenike, kako bi se smanjio nivo nasilja; efikasno iskoristiti premještanje zatvorenika, tako da se iskoriste svi zatvorski kapaciteti u BiH, kao važan mehanizam sigurnosti;
- Stvoriti uvjete da zatvorski čuvari ne budu prisutni za vrijeme liječničkih pregleda; osim u slučajevima kada to zahtijeva sigurnost medicinskog osoblja;

⁵² „Službeni glasnik RS“, broj: 12/10, od 19. februara 2010. godine;

- Osigurati otvorenu i transparentnu proceduru za odobravanje pogodnosti;
- Razmotriti druge mjere, umjesto smještaja zatvorenika u samice, u svrhu osiguravanja sigurnosti zatvorenika;

Relevantnim ministarstvima i drugim organima vlasti:

- Osigurati finansijske resurse i ljudske potencijale za izradu adekvatnih programa za postupanje prema zatvorenicima, koji uključuju i prilike za logične i stalne aktivnosti obuke;
- Razmotriti načine da se poboljša sigurnost u zatvorima putem različitih mjera, uključujući nabavku dodatnih nadzornih kamera i zapošljavanje dodatnog osoblja;
- Razmotriti izradu trenutnih rješenja za zatvorenike smještene na odjele forenzičke psihijatrije i one koji su dobili mentalno oboljenje za vrijeme izdržavanja kazne zatvora, sve dok ne bude otvorena ustanova na nivou BiH, koja će omogućiti odgovarajuće liječenje, posebno kada su u pitanju zatvorenice;
- Osigurati visok nivo profesionalnosti i stručnosti zatvorskog osoblja;
- Garantirati transparentne procedure za izbor i odgovarajuće kvalifikacijske ispite za novo osoblje, kako bi se unaprijedila profesionalna etika i standardi;
- Omogućiti sveobuhvatnu početnu i stalnu obuku za zatvorsko osoblje, posebno zatvorske čuvere, o različitim pitanjima: od standarda zaštite temeljnih ljudskih prava, do obuke o praktičnim vještinama;
- Poboljšati uvjete u samicama, u skladu s Evropskim zatvorskim pravilima;
- Poduzeti odgovarajuće mjere, kako bi se osiguralo da nasilni zatvorenici, ovisnici o narkoticima i zatvorenici na odjelima forenzičke psihijatrije, ne predstavljaju rizik ni sebi, ni drugima.

2.2.1. U svrhu poboljšanja disciplinskih postupaka i postupaka po pritužbama

Zatvorskim upravama:

- Provesti disciplinski postupak u skladu sa domaćim zakonodavstvom i međunarodnim standardima, a posebno u skladu sa Pravilom 56.1 Evropskih zatvorskih pravila, prije nego što zatvorenik bude upućen na izdržavanje bilo kakve disciplinske mjere; osim kada pitanja sigurnosti nalažu drugačije;
- Osigurati dostupnost pravnih lijekova za podnošenje žalbi protiv odluka disciplinskih komisija, i, u odgovarajućim slučajevima, zbog krivične prirode određenih disciplinskih postupaka osigurati pristup pravnoj pomoći;
- Garantirati da se na pritužbe zatvorenika reagira na odgovarajući način;
- Unaprijediti mehanizme vođenja evidencije o podnesenim pritužbama; naprimjer, u skladu sa Priručnikom za obuku za zatvorsko osoblje o postupcima po pritužbama Vijeća Evrope (iz marta 2007. godine);

- Razmotriti odgovarajuće nove kanale za internu komunikaciju, naprimjer, postavljanje sandučića za pritužbe i osnivanje vijeća zatvorenika;
- Osigurati da se svaka povreda povjerljivosti ili otkrivanje informacija iz pritužbi zatvorenika od strane zatvorskog osoblja istraži i kazni;
- Osigurati da zatvorska pravila, informiranje o mehanizmima podnošenja pritužbi i relevantni propisi, budu dostupni i lako razumljivi svim zatvorenicima;
- Omogućiti zatvorenicima da kontaktiraju nadležne institucije u toku radnog vremena.

Instituciji ombudsmana BiH:

- Povećati učestalost posjeta kaznenopopravnim ustanovama i pojednostaviti žalbene postupke, tako da budu razumljiviji i pristupačniji svim zatvorenicima.

Prilozi

A. Metodologija rada

Misija OSCE-a u BiH obavila je posjete zatvorima u Banjoj Luci, Foči, Mostaru, Sarajevu, Tuzli i Zenici, u vezi sa mučenjem, maltretiranjem i disciplinskim postupcima, u periodu između jula 2009. godine i maja 2010. godine. Razgovori su, velikim dijelom, bili usredsrijeđeni na stanje u oblasti ljudskih prava, od 2008. do maja 2010. godine. Metodologija rada bila je usmjerena na dobijanje informacija iz prve ruke od zatvorenika i osoblja u vezi sa trenutnim stanjem kada su u pitanju navodi o mučenju i maltretiranju, uspoređujući to sa zakonodavnim okvirom i drugim općim informacijama, te tako provodeći detaljnu analizu mogućih povreda ljudskih prava.

Tokom posjeta, dvočlani mješoviti tim Misije OSCE-a obavio je razgovore i sa zatvorskim osobljem i sa zatvorenicima.⁵³ Posjete su potvrdile da se, u okolnostima istraživanja o radu zatvora, prisutnost međunarodnih zaposlenika činila efikasnijom, jer je, ponekad, izgledalo da zatvorenici više vjeruju sugovornicima, koji su stranci. U provedbi programa promatranja i istraživanja, postalo je jasno da bi domaći zaposlenici trebali obavljati posjete zatvorima na područjima koja ne spadaju u zonu njihove odgovornosti, ni stanovanja; s jedne strane, to je potencijalno povećavalo povjerenje zatvorenika, koji su znali da razgovaraju s osobom koja je iz nekog drugog područja, te je tako malo vjerovatno da je povezana sa lokalnim akterima. S druge strane, takav način rada smanjuje i moguće sigurnosne probleme zaposlenika, jer se ne vraćaju u društvenu sredinu, koja bi mogla biti usko povezana sa zatvorenikom s kojim je obavljen razgovor.

Kako bi se pridobilo povjerenje zatvorskog osoblja i zatvorenika, u svakom razgovoru zaposlenici Misije OSCE-a objasnili su svrhu razgovora, ulogu koju ima Misija OSCE-a, šta ona može, a posebno, šta ne može uraditi u smislu pomoći i zagovaranja, i najvažnije od svega, apsolutnu povjerljivost u vezi sa svim dobijenim informacijama. Informacije, dobivene od zatvorenika, korištene su na uopćeni način, kako bi se osiguralo da se zatvorenici pojedinačno ne mogu identificirati (ukoliko zatvorenik nije dao izričit pristanak i ne postoji zabrinutost za sigurnost i dobrobit zatvorenika).

Nakon pribavljanja službene podrške od ministarstava pravde, kojom je odobren potpuni pristup zatvorenicima, prva posjeta zatvoru obavljena je u julu i augustu 2009. godine. Tokom ovih posjeta, direktori zatvora upoznati su sa programom istraživanja rada zatvora i metodologijom njegovog rada. Po završetku svih razgovora, Misija je, o rezultatima, odmah obavijestila direktore zatvora.

U skladu sa svojom metodologijom rada, Misija OSCE-a detaljno je objasnila svakom direktoru zatvora da je od najveće važnosti da zatvorsko osoblje ne ispituje zatvorenike o razgovoru, nakon što on bude obavljen. Zbog toga su razgovori obavljani sa direktorima zatvora, kako bi ih se dodatno obavijestilo o sadržaju razgovora, koji će biti obavljan sa zatvorenicima, kako bi se postigla najveća moguća mjera transparentnosti. Iako su direktori zatvora dali obećanje o potpunoj suradnji, u smislu davanja strogih uputa osoblju s ovim u vezi, ne može se isključiti mogućnost da je, u nekim slučajevima, možda, došlo do zastrašivanja zatvorenika; uz pristanak, ili protiv volje određene uprave. To se potvrđuje onim slučajevima kada su zatvorenici govorili da nisu spremni razgovarati sa zaposlenicima Misije

⁵³ Kada je to bilo potrebno, sa međunarodnim zaposlenikom išao je i prevodilac;

OSCE-a, zbog straha od osвете. Iako takvo ponašanje može biti utemeljeno u stvarnim, a i u pretpostavljenim, bojaznima, jednom prilikom su zaposlenici Misije došli do saznanja da je nekoliko zatvorenika, možda, ispitivano od strane zatvorskog osoblja, nakon jedne posjete ombudsmana, o sadržaju njihove posjete. Takvo se ponašanje smatra izuzetkom. Međutim, ovo ponašanje ozbiljno podriva sve vrste programa istraživanja rada zatvora, koji se mora zasnivati na odnosu povjerenja između zatvorenika i onoga ko vodi razgovor; a osim toga, baca loše svjetlo na zatvorsko osoblje i podržava pretpostavke o lošem postupanju.

Općenito, suradnja sa zatvorskim upravama odvijala se, uglavnom, bez problema i pružen je nesmetan pristup zatvorenicima, kako bi se razgovori vodili u sigurnom i povjerljivom okruženju.

B. Kontrolna lista metodologije rada za posjete zatvorima

U dijelu teksta koji slijedi, nalazi se kontrolna lista za osoblje koje vrši istraživanje rada zatvora, koje se mora pridržavati što je moguće više. Lista je kreirana za razgovore sa zatvorenima, ali se velikim dijelom može primijeniti i za razgovore sa zatvorskim osobljem, liječnicima, itd. Ove kontrolne liste uzimaju u obzir određene preporuke, koje je objavila Asocijacija za sprečavanje mučenja.⁵⁴

Sljedeće preporuke trebale bi biti primjenjive na svaku posjetu:

1. Pripremanje posjete:

- **Posjete ograničene na zatvorenike:** što se tiče osoba lišenih slobode, posjete trebaju obuhvatati samo razgovore sa zatvorenima, a ne i sa pritvorenim osobama, kako bi se suzila ciljna grupa i dobili reprezentativni brojevi. Režim je drugačiji za osobe koje su u pritvoru i zahtijeva drugačiju metodologiju praćenja.
- **U jednoj posjeti treba obaviti razgovor sa 15 zatvorenika na određenu temu (naprimjer, zdravstvena zaštita u zatvorima):** ovo je neophodno, kako bi se dobio minimalan broj za analizu.
- **Učestalost posjeta:** koliko je god potrebno posjeta, kako bi se pokrila tematska pitanja sa najmanje 15 zatvorenika.
- **Odabir zatvorenika:** cilj je imati široki reprezentativni uzorak, kako bi bile uključene različite ranjive kategorije (maloljetne osobe, starije osobe, hendikepirane osobe, žene, etničke manjine, stranci, zatvorenici u samicama, bolesni zatvorenici), kao i zatvorenici iz različitih internih sistema kategorizacije, gdje takvi postoje.
- **Najave posjeta:** posjete bi trebalo najaviti zatvorskoj upravi, najmanje jednu sedmicu ranije – direktor zatvora mora unaprijed biti obaviješten o cilju posjete i potrebi da Misija OSCE-a samostalno odabere zatvorenike za razgovore.
- **Sastav tima za posjete:** u pravilu, tim za posjete treba se sastojati od dvije osobe i trebao bi, idealno, uključivati pripadnike oba spola, jer neki od sugovornika će, možda, htjeti razgovarati s osobom istog spola.
- **Informacije:** tim za posjete trebao bi se upoznati s općom situacijom u relevantnom zatvoru, kroz prethodne posjete, izvještaje medija i druge dostupne informacije i pripremiti se na odgovarajući način.
- **Upitnici:** obrasci moraju biti popunjeni na engleskom jeziku i pohranjeni u ormarić koji se zaključava, u relevantnom uredu na terenu – za svaki razgovor treba biti popunjen jedan obrazac u potpunosti.

2. Posjeta:

- **Uvodni razgovor sa direktorom zatvora:**
Na početku posjete (nizom razgovora na određenu temu) treba obaviti uvodni razgovor sa direktorom ili (barem) zamjenikom direktora zatvora. Za vrijeme ovog uvodnog razgovora, potrebno je prodiskutirati o sljedećim pitanjima:
 - predstaviti tim koji obavlja posjetu;
 - objasniti svrhu i ciljeve posjete;
 - objasniti apsolutnu potrebu da se razgovara nasamo sa zatvorenikom i, ako je to moguće, članovima osoblja zatvora (uglavnom čuvarima, medicinskim osobljem i odgajateljima);

⁵⁴ Različite kontrolne liste mogu se naći na: <http://www.apr.ch/>;

- objasniti kako će se prikupljene informacije koristiti;
- tražiti informacije o mjestu zatvaranja, uključujući podatke o tome postoje li i grupe zatvorenika sa posebnim potrebama (naprimjer, zatvorenici sa problemima sluha, zatvorenici sa drugim vrstama invaliditeta) i je li bilo ikakvih primjetnih promjena ili događaja (posebno nasilnih incidenata, smrti i drugih hitnih slučajeva) od prethodne posjete;
- detaljno objasniti potrebu neovisnog odabira zatvorenika za razgovore i povjerljivost ovih razgovora;
- naglasiti da zatvorenici nemaju neki drugačiji tretman ili ispitivanje od strane zatvorske uprave nakon razgovora;
- odrediti mjesto obavljanja razgovora: izbjegavati mjesta koja vas mogu izjednačiti sa zatvorskim osobljem (uredi administracije), pokušati razgovor obaviti u zatvorskoj ćeliji, dvorištu, sobi za posjete ili biblioteci;
- tražiti mišljenje nadležne osobe u vezi sa njenim prijedlozima za unapređivanjem pitanja koje je tema razgovora;
- ugovoriti sastanak, na kojem će se razgovarati o rezultatima posjete.

Ovisno o temi posjete, potrebno je pregledati sljedeće evidencije, ukoliko postoje, kako bi se odabrali zatvorenici:

- **Evidencija u vezi s osobama lišenim slobode:**
 - po kategoriji zatvorenika;
 - evidencija ulazaka i izlazaka;
 - evidencija o disciplinskim mjerama;
 - medicinska evidencija.
- **Evidencija materijalnih sredstava za osobe lišene slobode:**
 - hrana, higijena, odjeća, posteljina, itd.;
 - lijekovi i medicinski materijal;
 - obrazovni, sportski i rekreacijski materijal.
- **Evidencija događaja iz svakodnevnog života u ustanovi:**
 - upotreba sile i vatrenog oružja;
 - režim: obroci, rad, vježba, obrazovne aktivnosti, itd.;
 - incidenti i disciplinski postupci.
- **Redoslijed vođenja razgovora:**
 - predstaviti se i objasniti svrhu tematske posjete;
 - detaljno objasniti zatvoreniku šta možete, a šta ne možete uraditi, posebno da ne možete zastupati interese i potrebe pojedinačnih zatvorenika;
 - NEMOJTE davati zatvoreniku vaše kontakt podatke – objasnite da će biti obavljena i prateća posjeta;
 - naglasiti povjerljivu prirodu razgovora – ukoliko se planiraju aktivnosti zagovaranja za pojedinačni slučaj, zatražiti odobrenje zatvorenika;
 - pratiti pitanja na obrascu za izvještavanje, ali ostaviti dovoljno vremena da se osobe, s kojima se obavlja razgovor, osjećaju opušteno i iznesu svoje probleme, za koje misle da su važni;
 - koncentrirati se na pojedinačne razgovore; u slučaju grupnih razgovora, zadržati se na tematici, identificirati druge probleme kako se pojavljuju i odgoditi detaljne diskusije o njima za kasniju fazu;
 - obaviti razgovor izvan dometa čujnosti službenih osoba;

- jedan član tima za obavljanje razgovora treba voditi razgovor, a drugi treba voditi bilješke.
- **Završni razgovor sa direktorom zatvora:**
 - uvijek završiti posjetu sa završnim razgovorom sa direktorom (ili dogovoriti sastanak za kraj niza posjeta);
 - cilj završnog razgovora je da se prenese sažetak otkrivenih činjenica i konkretnih pitanja;
 - hitni slučajevi, posebno u vezi sa sprečavanjem mučenja i drugih oblika maltretiranja, trebaju biti odmah riješeni;
 - u slučajevima gdje je primijećeno ozbiljno zlostavljanje, oni koji vrše posjete trebaju se obratiti višim instancama, kako ne bi došlo do rizika od represalija, protiv onih koji su dali informaciju.

C. Upitnik

Obrazac za izvještavanje o posjetama zatvorima: Maltretiranje i disciplinske mjere

Podaci o promatračima:

Broj:	Ime i prezime:	Titula:
1.		
2.		

Zatvor: _____ Datum posjete: _____

Kapacitet zatvora: _____ Broj zatvorenika: _____ Broj zatvorenica: _____

Osoba s kojom je obavljen razgovor (čuvar, stražar, liječnik, zatvorenik, drugi): _____

I. Opće informacije o posjeti

Profil osobe s kojom se obavlja razgovor (dob, spol, itd.)

- Prezime: _____
- Ime: _____
- Spol: Muški Ženski
- Datum rođenja (ili dob): _____
- Nacionalnost/Etnička pripadnost: _____
- Zanimanje: _____
- Osuđen za (za zatvorenike): _____
- Dužina kazne (za zatvorenike): _____
- Godine iskustva (za osoblje) _____

Napomena: Ako osoba, s kojom se obavlja razgovor, navede da je žrtva maltretiranja, ispunite Aneks I.

(Ovo pitanje služi za ocjenu koliko je zatvorsko osoblje, odnosno zatvorenici, upoznato sa postojećim mehanizmima za upućivanje pritužbi – internim/ombudsmanima/NVO-ima, te koriste li se ti mehanizmi (mogu li dobiti ikakvu pomoć), a ako se ne koriste, zašto se ne koriste, kao i rezultati korištenja tih mehanizama.)

V. Druga relevantna pitanja u vezi sa maltretiranjem

VI. Disciplinske mjere/Samica

1) Opišite sistem disciplinskih mjera:

(Za zatvorenike i osoblje: trebalo bi pokriti najmanje sljedeće: Koji su uobičajeni disciplinski prekršaji? Koje disciplinske sankcije se izriču? Koliko dugo obično traju?
Za osoblje: Bilježe li se svi slučajevi u evidenciju i obavještavaju li se odgovarajući organi vlasti? Na koji vremenski period se određuje primjena sredstava za sputavanje i onesposobljavanje? Imaju li osobe pristup liječniku?)

2) Određuje li se samica; ako se određuje, u kojem trajanju i za koje prekršaje?

3) Jeste li upoznati sa slučajevima ponovljenog, dugotrajnog ili neodređenog trajanja samice?

Da Ne

Komentari:

4) Postoji li mogućnost podnošenja žalbe i je li korištena? Ako nije korištena, zašto nije?

5) Koji režim je na raspolaganju za zatvorenike u izolaciji?

VII. Druga relevantna pitanja u vezi sa disciplinskim sankcijama/Samicom

VIII. Mjere prinude i primjena mjera prinude

Opišite mjere prinude i primjenu mjera prinude, odnosno sredstava za onesposobljavanje:

(Za sve učesnike razgovora: Koje mjere prinude se koriste (lisice, lanci, luđačke košulje) i zašto? Postoje li bilo kakvi dokazi da se sredstva za sputavanje i onesposobljavanje koriste neproporcionalno, kada su u pitanju manjinske grupe?

Dodatna pitanja za osoblje: Evidentira li se svaki slučaj i obavještavaju li se odgovarajući organi vlasti? Koliko traje korištenje sredstava za sputavanje i onesposobljavanje? Imaju li te osobe pristup liječniku?)

X. Druga relevantna pitanja u vezi sa sredstvima za sputavanje i onesposobljavanje ili u vezi s upotrebom sile

Aneks: Popunite, ukoliko obavljate razgovor sa zatvorenikom koji je navodno bio žrtva maltretiranja

I. Okolnosti pod kojima je došlo do maltretiranja

Unesite sve informacije odgovaranjem na sljedeća pitanja:

1. Datum i mjesto događaja i naknadnog mučenja, odnosno maltretiranja _____

2. Ko je izvršio maltretiranje, odnosno mučenje (policija, zatvorsko osoblje, drugi zatvorenici ili neko drugi)?

3. Je li neko obaviješten o maltretiranju? Ako jeste, koliko dugo nakon događaja?

4. Je li zatvorska uprava reagirala? Ako jeste, kada? _____

5. Opis maltretiranja: _____

6. Koje povrede su zadobijene kao rezultat maltretiranja? _____

7. Koji je razlog za maltretiranje? _____

8. Je li obavljen liječnički pregled? Ako nije, zašto nije? _____

9. Ako jeste, kada je obavljen? Je li pregled obavio zatvorski liječnik ili liječnik izvan zatvora?

10. Je li data odgovarajuća terapija za povrede zadobijene kao rezultat maltretiranja? Ako nije, zašto nije? _____

11. Je li medicinski pregled obavljen na način koji bi liječniku omogućio da pronađe dokaze povreda zadobijenih kao rezultat maltretiranja?

12. Jesu li izdati bilo kakvi medicinski izvještaji ili uvjerenja? Ukoliko jesu, šta je u izvještajima otkriveno?

13. Ako je žrtva umrla u pritvoru, odnosno zatvoru, je li obavljena obdukcija ili forenzički pregled i kakvi su bili rezultati? _____
